

UOT 821.512.162

Nüşabə ARASLI

Filologiya üzrə elmlər doktoru, professor,
AMEA-nın müxbir üzvü
AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu

XAQANI POEZİYASINDA GÜNƏŞ OBRAZI

Açar sözlər: Xaqani, “Töhfətül-İraqeyn”, Günəş, Şirvanşah Axsitan

Keywords: Khagani, “Tohfatul-Iraqeyn”, the Sun, Shirvanshah Akhsitan

Ключевые слова: Хакани, “Тохфатул-Иракейн”, Солнце, Ширваншах Ахситан

Giriş. Klassik Azərbaycan poeziyasının Nizamiyəqədərki mərhələsinin ən yüksək zirvəsini təşkil edən Xaqani sənəti özünün elmi-fəlsəfi məzmunu ilə yanaşı, poetik zənginliyi və yüksək bədii dəyəri ilə də seçilərək ictimai-siyasi lirikanın yaranma və inkişafında xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Həyatı əsrinin ictimai-siyasi və mədəni hadisələri ilə yaxından bağlı olan görkəmli şair qarşılaşdığı haqsızlıqları ürək ağrısı ilə qələmə alır və kəskin etirazlarını çəkinmədən bildirirdi. Xalq həyatı ilə yaxından tanış olan və bu həyatla saray yaşayış tərzindəki fərqi görüb dərk edən Xaqani yaradıcılığında, xüsusən onun fəlsəfi səciyyəli əsərlərində insan ləyaqəti və şəxsiyyət ucalığı, sənətkar vüqarı və mənəvi bərabərliyin tərənnümü geniş yer almaqdadır.

Şərq ictimai-bədii fikrindəki zəngin mifoloji-əfsanəvi və dini-tarixi rəvayətlərlə bərabər antik yunan, hind fəlsəfəsinə, eləcə də Azərbaycan-türk, ərəb və fars mütəfəkkirlərinin fəlsəfi görüşlərinə yaxından bələd olan Xaqani öz zəngin yaradıcılığının bütün mərhələlərində elmi-fəlsəfi çalarlara və mənaya xüsusi əhəmiyyət vermiş, hətta mədh xarakterli qəsidələrində belə söz sənətindəki əhatəli biliyini nümayiş etdirməklə yanaşı yeri düşdükcə həyat, yaradılış, insan ömrü, Kainatla bağlı elmi mülahizələrini, mövcud dini-fəlsəfi görüşlərə münasibətini ifadə etmişdir. Şairin ədəbi fəaliyyətinin ilk illərindən duyulan belə fəlsəfi mahiyyət onun həyatında baş verən keşməkeşlər, dünyagörüşündəki dərinlik, şairlik zövqündəki inkişaf və yetkinliklə bağlı olaraq getdikcə daha da güclənərək onun yaradıcılığının başlıca səciyyəvi cizgisinə çevrilmişdir.

Bu baxımdan Xaqaninin saraydan üz döndərən bu mühitdən uzaqlaşdıqdan sonra yazdığı “Töhfətül-İraqeyn” (“İki İraqın töhfəsi”) əsəri xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Şair ədəbiyyat tariximizdə ilk məsnəvilərdən hesab edilən bu poemada səfər təəssüratlarını qələmə almaqla yanaşı, özünün hökmdar və xalq münasibətləri, ictimai ədalət problemi və digər elmi, ədəbi, ictimai-fəlsəfi və əxlaqi görüşlərindən söz açır, bəzən üstüörtülü, bəzən də açıq və kəskin tərzdə dövrün ixtiyar sahiblərinə üz tutaraq ibrətamiz öyüdləri, tövsiyə və şikayətləri ilə onları zülmədən çəkinməyə və ədalətli olmağa çağırır.

Xaqaninin “Töhfətül-İraqeyn” poemasında bədii xitablar və Günəş. Xaqaninin “Töhfətül-İraqeyn”dəki elmi-fəlsəfi və dini-əxlaqi mülahizələri əsasən şairin əsərə gətirdiyi Günəş, Xızr, Hatif və başqa müqəddəslərin xəyali obrazlarına etdiyi müraciətləri vasitəsilə daha aydın və düşündürücü tərzdə təqdim edilir. O, bədii ifadə vasitələri kimi bəhrələndiyi belə obrazları həyatı gerçəkliklərlə ustalıqla əlaqələndirərək əsas bədii məqsədini bu obrazların köməyi və bilavasitə iştirakı ilə

oxucuya çatdırır. Azərbaycan xaqanişünaslığında dəfələrlə işıqlandırılan bu problemlə bağlı maraqlı mülahizələr söylənilsə də¹, şairin Günəşə müraciəti xüsusi tədqiqat mövzusu kimi hərtərəfli araşdırılmamışdır. Yeri gəlmişkən onu da qeyd edək ki, Xaqani şeirində, ümumiyyətlə, klassik poeziyada mifoloji obrazlarla, xüsusilə Günəşlə bağlı rəngarəng poetik vasitələrə tez-tez müraciət olunur. Nümunə üçün Xaqaninin “Paxılları məzəmmət” başlıqlı qəsidəsindən verilən aşağıdakı beytə nəzər salaq:

آفتاب آسا رود منزل بمنزل جابجا
[9, s.18]

من ز من چون سایه و آیات من گرد زمین

*Mən öz kölgəm kimiyəm, bayrağım Yer kürəsinin ətrafında
Günəş kimi evdən-evə, yerdən-yerə gedir.*

Maraqlıdır ki, Nizami yaradıcılığı ilə müqayisə apararkən onun şeirində eyni təşbihin tamamilə əks mənada işləndiyinin şahidi oluruq:

چه کردم بدریوزه چون آفتاب
[10, s.918]

چو از ران خود خورد باید کباب

*Öz budumdan kabab yemək
Günəş kimi dilənçilik etməkdən yaxşıdır.*

Nizami yaradıcılığından gətirdiyimiz bu nümunə onun Xaqaninin əsərləri ilə tanış olduğunu yəqin etməyə əsas verir. Bəlkə Nizaminin bu beyti elə öz sələfinə cavab olaraq yazdığını da güman etmək olar.

Xaqaninin başqa bir qəsidəsində oxuyuruq:

کاورا دوم آسمان ندیده است
[9, s.69]

شروانشاه آفتاب دولت

*Dövlətin günəşi Şirvanşah,
Ki, asiman onun tayını görməmişdir.*

Xaqani qəsidələrindən gətirdiyimiz belə nümunələrin sayını istənilən qədər artırmaq olar. Ancaq “Töhfətül-İraqeyn”də Xaqaninin yaratdığı Günəş obrazı əsərin müəlliflə daim mənəvi təmasda olan əsas iştirakçısı, onun yeganə müsahibi olmaqla fərqlənir.

Xaqaninin azadlıq arzularının və özünün təlatümlü həyatı ilə bağlı həssas duyğularının ifadəçisi olan Günəşə etdiyi çoxsaylı müraciətlərində istedadından və sənətkarlıq məharətindən razı, yorulmaz fəaliyyəti ilə öyünən vüqarlı söz ustası, gah zəmanənin keşməkeşlərindən cana doymuş, qədərbilməz müasirlərinin və dövrünün haqsızlıqlarına dözmək istəməyən üsyankar ruhlu haqq, ədalət yolçusu, gah da bütün arzuları gözündə qalan, həyatda, cəmiyyətdə layiqli yerini tapa bilməyən, qəlbən sarsılmış, incik ruhlu bir insan kimi diqqəti cəlb edir.

¹ Bax: Araslı, H. Azərbaycan ədəbiyyatı: Tarixi və problemləri. Bakı, 1998; Araslı, H. Xaqani Şirvani, Bakı, 1982; Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi, Bakı, 2008; Xaqani Şirvani – həyatı və yaradıcılığı, Bakı, 2020.

“Töhfətül-İraqeyn”in doktor Yəhya Qərib tərəfindən tərtib edilmiş mənsur dibaçə və yeddi məqalədən¹ ibarət olan və h. ş. 1333-cü (m. 1954) ildə Tehranda nəşr olunmuş nüsxəsi dövrün ədəbi qanunlarından fərqli olaraq dünyanın vəfasızlığından bəhs edən yığcam “Giriş”dən sonra “Dər xətab be aftab be vəche-Mohəmmədət quyəd” (“Günəşə xitab edərək Məhəmmədin tərifində söyləyir”) adlanan Günəşə xitab fəslə ilə başlayır. Günəşi şəxsi istək və arzuları baxımından mənalandıran şair onun əzəmətindən bəhs edir, onun həyat və Kainat üçün əhəmiyyətini yüksək qiymətləndirir.

جان داروی علت بهاران
ای زمزم آتشین جهان را
هر دو ز تو گشته اند فیروز
گیرد ز تو جعد زنگیان تاب
[8, s.14-15]

ای مهر دهان روزه داران
ای کعبه رهرو آسمان را
زنگی شبان و رومی روز
دارد ز تو روی رومیان آب

*Ey oruc tutanların ağzının möhürü,
Bahar xəstələrinin dərmanı.
Ey asimanın yolunun Kəbəsi,
Ey dünyanın odlu zəməmi.
Gecələrin zəncisi, gündüzlərin rumlusu,
Hər ikisinin qalib olması sənə əlindədir.
Rumlu üzünün tərəvətini səndən alır,
Zəncilər saçlarının parıltısını səndən alır...*

Şair sözünə davam edərək Günəşin şahın da, dərvişin də gözlərinə işıq bəxş etdiyini, hər ay öz peyqlərinə təmənnasız olaraq xələt verdiyini, sonra isə geri aldığı, hər kəsə, ləyaqəti olmayanlara tac bağışlamasından, hər alçağa (kol-kosa) xəzinə verməsindən gileylənir:

جود تو ز فیض آسمان بیش
خلعت بدهی و واستانی
یا داده خویش باز مستان
افزایش گنج هر خس از تست...
[8, s.16]

روشن بتو چشم شاه و درویش
هر ماه به پیک رایگانی
یا خلعه مده بزیردستان
آرایش تاج هر کس از تست

*Səninlə şahın və dərvişin gözlərinə işıq gəlir
Sənin səxavətin göylərin feyzindən çoxdur.
Hər ay öz peykinə müftə
Xələt verirsən və geri alırsan.
Ya öz əlaltılarına xələt vermə,
Ya da verdiyini sonradan geri istəmə.
Hər kəsi tac bəzəyən sənsən,
Hər kol-kosun xəzinəsini dolduran sənsən.*

Xaqani Günəşə etdiyi xitablarında həyatı-ictimai görüşlərinin və əxlaqi-tərbiyəvi fikirlərinin ifadəsinə geniş yer verir. Yeri düşdükcə öz vəziyyətinin

¹ Görkəmli xaqanişünas alim prof. Q. Kəndli-Herisçi əsərin altı məqalədən ibarət olduğunu yazır. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi, Bakı, 2007.

ağırlığından şikayət edir. Şair müraciətlərində “Dər məzəmmətə-zər dər əsnayə-xetabi ke be aftab mikonəd” (“Günəşə xitab edərkən qızılı məzəmmət haqqında”) adlanan bölmədə qızılın cəmiyyətdə pozucu rolunu pisləyərək ona olan aludəliyə qarşı çıxır. Qızıl düşkünləri olan tamahkarları bütə sitayiş edən bütperəstlər adlandırır:

زر محنت از بر سر آرد زر اول نام زرد هشت است زر چیست جز آتش فسرده زر هست بت دو روی طرار	از زرت آذری بر آرد ز آن گبر بزر درشت پشت است خاکی بیمار بلکه مرده یکبار برین دو روی پشت آر
---	---

[8, s. 17]

*Qızıl başa tamah möhnəti gətirər,
Qızıla tamah səni oda yaxar.
Zər (qızıl) Zərdüştün adının əvvəlidir,
Ona görə də atəşpərəstin beli qızilla əyridir.
Qızıl sönmüş oddan başqa bir şey deyil,
Xəstə, bəlkə də ölü torpaqdır.
Tamah ikiüzlü oğru büt kimidir,
Birdəfəlik bu ikiüzlüyə arxa çevir.*

Xaqani sonrakı fəsillərdəki müraciətlərində Günəşin ona olan laqeydliyindən incidiyini də öz müxatibinə çatdırır. Onun hər ləyaqətsizə qayğı göstərdiyi halda şairdən öz nəzərini gizlədiyini açıq söyləyir. Bütün Şirvana səxavətlə nur səpən Günəşin qaranlıq və soyuqda qalan şairdən səxavətini əsirgədiyini dərin təəssüf hissilə bildirərək növbəti dəfə ona xitabən söyləyir:

تو گر چه درفشها نمائی بر روزن من نتابی از خشم میل تو بروزنم چرا نیست بر روزن آن کسی فروزی	روزی نه کنی گره گشائی نه در دل من ز روزن چشم در روزنم آخر ازدها نیست کز روزن پشت یافت روزی
--	---

[8, s. 19]

*Sən bayraqlar göstərsən də,
Bir gün də düyün açmırsan.
Acığından mənim pəncərəmə işıq salmırsan,
Nədən mənim pəncərəmə meylin yoxdur,
Mənim pəncərəmdə əjdaha yoxdur axı.
Elə adamın pəncərəsində parlayırsan ki,
Arxa pəncərədən ruzi tapır.*

Lakin şair hələ sözünü bitirməmiş üzr istəyərək dediklərini inkar edir və fikrini bu beytlərlə tamamlayır:

نی نی غلط است هر چه گفتم	راه هوس است هر چه رفتم
--------------------------	------------------------

[8, s.20]

*Yox, yox, nə dedimsə (hamısı) yanlışdır,
Getdiyim yollar həvəs yoludur.*

Sonrakı bölmə də dediklərindən peşman olan şairin üzrxahlığına həsr olunur. Xaqani Günəşi xoş sözlərlə tərifləyərək ondan təkidlə bağışlanmasını xahiş edir. Günəşin tərifinə geniş yer verən şair təzəcə açılmış səfalı sübh çağında üzünü Günəşə tərəf tutaraq onun əfvinə nail olmayacağı təqdirdə ağır cəzasına tab gətirə bilməyəcəyini söyləyir.

Sonrakı müraciətlərində şair Günəşi öyməklə yanaşı, öz vəziyyətindən daha çox danışır, üzləşdiyi çətinlikləri Günəşlə bölüşür, izzirab və həyəcanlarını Günəşin Xorasan hadisəsindən¹ sonra saxladığı matəmlə müqayisə etməklə qələmə alır:

من بسته دار ظلم شروان	تو خسته ماتم خراسان
کان مولد تست و مسقط الراس	تو رانده آن طرف بوسواس
دل در تب گرم و دیده نمناک	من ز آفت زاد و رود غمناک
دو زرد رخ و دو تب کشیده	دو گرم دل و دو غم رسیده
من با تو گله کنم تو با من	از کرده روزگار ریم

[8, s.29]

*Sən Xorasan matəminin xəstəsisən,
Mən zülm evi Şirvana bağliyam.
Sən hiylə ilə doğulduğun yerə, vətəninə qovulmusan,
Mən də doğulub böyüdüyüm məkanın bəlasından qəmliyəm.
Ürəyim qızdırmalı, gözlərim yaşıldır.
İki hərarətli ürək, iki qəmli,
İki bənizi saralmış, iki qızdırmalı.
Hiyləgər ruzigarın işlərindən
Mən sənə gileylənirəm, sən də mənə.*

Xaqaninin əsərlərində Günəşə çoxsaylı bədii xitabları diqqətlə nəzərdən keçirdikdə bunların rəmzi mənə daşıdıqlarını, Günəşin əzəmət və qüdrəti qarşısında məhəbbət və heyranlığını bəyan edən şairin Günəşdən bir simvol kimi faydalandığını və öz müraciətlərində zamanənin onu narahat edən problemləri və şəxsi həyatı ilə bağlı əhvalatları, o cümlədən Şirvanşah Axsitanla onun arasında baş vermiş narazılıqları, şahın verdiyi bəxşişləri ondan geri almasını nəzərdə tutduğunu görmək olar. Xaqani yaradıcılığının ilk tədqiqatçılarından olan ədəbiyyatşünas alim M.Sultanov şairə həsr etdiyi “Xaqani Şirvani” əsərində Günəş və Xızr obrazlarının rəmzi mənə daşımalarına işarə edərək yazırdı: “Töhfətül-İraqeyn” əsərində Xızr və səhər Günəşi ağıllı nəsihətlər verən müdrik bir sima kimi təsvir edilir” [7, s.54]. Dediklərimizi təsdiq etmək üçün Xaqaninin qəsidəsindən aşağıdakı beytlərə nəzər salaq:

شاه مرا نانی که داد ار باز میخواهد رواست	شاهرا تاج ثنا دادم نخواهم باز خواست
نان او تخمی است فانی جان من گنج بقاست	شه مرا نان داد و من جان دادمش یعنی سخن
شاه خورشید است و اینک نور داده باز خواست	من چراغ نور داده باز نستانم ز کس
باز خواهد خواست آنگ شاه خورشید سخاست	آری، آری ماه را خورشید اگر نوری دهد

[9, s.87]

¹ Xaqani Sultan Səncərin Xorasanda oğrular tərəfindən tutulmasına işarə edir. Buna görə Xorasandan doğan Günəşin rənginin saralmasını nəzərdə tutur. Bax: Kəndli-Herisçi, Q. Xaqani Şirvani (həyatı, dövrü və mühiti), Bakı, 1978, s. 24.

Xaqaninin “Töhfətül-İraqeyn” əsərində də şair Günəşə etdiyi müraciətlərində onun verdiyi xələti (bəxşişi) geri istəməsini (Günəşin Aya işıq verib sonra geri alması nəzərdə tutulur) Günəşin nöqsanı kimi dəyərləndirir ki, bu da şairlə Axsitan arasında baş verən münaqişədən sonra Xaqaniyə qəzəblənən hökmdarın verdiyi hədiyyələri geri istəməsini xatırladır. Əsərdə öz vəziyyətinin ağırlığından bəhs edən şair Günəşə tənqidi yanaşaraq onu verdiyi xələti geri aldığı üçün məzəmmət edir. Daha sonra fərq qoymadan hamıya eyni gözlə baxdığını, işığını hər kəsə səxavətlə payladığını bildirərək, Xaqaninin pəncərəsinə heç yaxınlaşmadığından şikayətlənməsi də Axsitanın öz etinasızlığı və laqeyd münasibətilə Xaqanini incitməsini yada salır.

رخ در خوی سرد زیبای اندود
جان از پی خرده در میان است
پیش تو بپای و دست بر دست
صبح است شفيعی این گناه
روحي همه خشمگين نياشي

[8, s.21]

Əsərdə şairin Günəş qarşısında belə üzrxahlığı da Xaqaninin öz rəftarından peşman olduğunu göstərməklə yanaşı, yenə də onun sarayla, şəxsən Axsitanla olan münasibətinə görə peşman olduğunu xatırladır.

həyatı ilə bağlı olub şairin daxili aləminin, hiss və həyəcanlarının, arzu və istəklərinin bədii əksi olmaqla yanaşı, eyni zamanda bədii ifadə vasitələrinin zənginliyi və işlənmə uyğunluğu baxımından da məsnəvinin poetik dəyərini daha da yüksəldərək müəllifin müşahidələrinin həssaslığını göstərir. Ustad sənətkar belə çoxsaylı müraciətlərində heç vaxt özünütəkrara yol verməmiş, hər dəfə Günəşin yeni bir xüsusiyyətini önə çəkərək rəngarəng poetik zinətlərlə onun əzəmətinə, insanın maddi və mənəvi həyatındakı əvəzolunmaz rolunu ustalıqla əks etdirmişdir.

Əsərdən də göründüyü kimi, şair Günəşə edilən xitablarında hər dəfə yeni poetik vasitələr, yeni bədii sifətlər, epitet və bənzətmələr işlədir. Eyni obyektə ünvanlanan və bədii məzmunu ilə o qədər də bir-birindən fərqlənməyən bu müraciətlərdə şairin yaratdığı orijinal poetik obrazlar, xitablarında faydalandığı rəngarəng və cəlbədicə təşbih və epitetlər, məcaz və istiarələrlə hər dəfə Günəşin yeni bir məziyyətini ustalıqla bəyan edir.

Xaqani Günəşə etdiyi belə xitabları vasitəsilə dövrünün bir sıra mühüm problemlərinə toxunmuş, şəxsi həyatının müxtəlif məqamlarını əks etdirməklə yanaşı, həm də bəşəri problemləri işıqlandırmağa çalışmışdır. Təsədüfi deyildir ki, Xaqaninin şeirə gətirdiyi Günəş, Xızr, Hatif kimi simvolik obrazlar klassik poeziyanın sonrakı mərhələlərinə də təsir göstərmiş, Nizami Gəncəvi, Xacə Kərimani, Bidel Dəhləvi, Bahar Şirvani və digər məşhur söz ustaları əsərlərində “Təhfətül-İraqeyn”dən bəhrələnməmişlər.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT:

1. Araslı, H. Azərbaycan ədəbiyyatı: Tarixi və problemləri. “Gənclik”, Bakı, 1998
2. Araslı, H. Xaqani Şirvani. “Yazıçı”, Bakı, 1982
3. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. “Elm”, Bakı, 2008
4. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. II cild, “Elm”, Bakı, 2007
5. Xaqani Şirvani – həyatı və yaradıcılığı (“Sənətkarın elmi pasportu” seriyası, 9). Elmi redaktor: İ. Həmidov. AMEA Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu, “Elm və təhsil”, Bakı, 2020, 396 s.
6. Kəndli-Herisçi, Q. Xaqani Şirvani (həyatı, dövrü və mühiti). “Elm”, Bakı, 1978, 592 s.
7. Sultanov, M. Xaqani Şirvani (həyatı və yaradıcılığı haqqında). Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, Bakı, 1954, 114 s.
8. مثنوی تحفه الحراقین، اثر طبع حکیم اجل خاقانی شروانی. با اهتمام و تصحیح و حواشی و تعلیقات دکتر یحیی قریب 1333 تهران 424 ص
9. دیوان خاقانی شروانی. به کوشش دکتر ضیاءالدین سجادی، تهران، انتشارات زوار، 1374
10. خمسه نظامی. الیاس بین یوسف نظامی گنجوی، بر اساس متن علمی- انتقادی آکادمی علوم شوروی، انتشارات ققنوس تهران، 1380

The image of the sun in Khagani's poetry

S u m m a r y

Afzaladdin Khagani Shirvani (1126-1190), one of the most powerful representatives of the pre-Nizami period of the twelfth-century Azerbaijani poetry, is known as one of the first ode (kaside) authors in the history of public opinion, as well as the creator of the first original examples of philosophical poetry. In Khagani's "Tohfatul-Iraqeyn", written after his first visit to Iraq and Mecca in 1157, the poet did not limit himself to his impressions. Widely illuminating many aspects of his life are related to family members: grandfather, father, mother, uncle, cousin and various people he met and his knowledge and socio-philosophical thoughts and moral views, Khagani enriched his works in terms of subject matter and thought. From this point of view, the poet's appeals to the Sun in "Tohfatul-Iraqeyn" are especially noteworthy.

Unlike its previous oriental poems, the "Tohfatul-Iraqayn" begins with an appeal to the Sun, after a brief introduction. The chapters about the Prophet's praise and Mi'raj (ascension into heaven) also come after the poet's appeals to the Sun. In the first article of the poem, the author, who for the first time created a full image of the Sun in four appeals to the Sun, emphasizes the majesty of the Sun, its great importance for life and the universe by creating the first substantial image of the Sun, its significant impact on the human mood. In this second speech, he criticized the Sun for its inadmissibility, especially the habit of giving gifts to his relatives and then taking back. In his subsequent speeches, Khagani apologized to the Sun and asked for forgiveness. After that, he shares his difficulties with the Sun and expresses his suffering.

The poet's appeals to the Sun are reflected in almost all his articles. Khagani tries to present many subtle details of his life through the Sun, Khidr, Hatif and other imaginary characters, expresses his protest against the injustices of his time and contemporaries, and his complaints about the gravity of his situation in his dialogues with the Sun. Sometimes he shares his difficulties with the Sun.

Such appeals of Khagani, as well as from the ideological point of view, with their artistic capacity, the richness of colourful poetic means, increase the poetic value of the work and help to achieve the author's goal more clearly and convincingly.

Нушаба Арасли

Образ солнца в поэзии Хагани

Резюме

Один из самых влиятельных представителей донизамского периода азербайджанской поэзии XII века Афзаладдин Хагани Ширвани (1126-1190) известен как один из первых авторов прозы в истории общественного мнения, а также создатель первых оригинальных образцов философской поэзии. В «Тохфатул-Иракейн» Хагани, написанном после его первого визита в Ирак и Мекку в 1157 году, поэт не ограничился своими впечатлениями. Многие аспекты его жизни связаны с членами семьи: дедом, отцом, матерью, дядей, двоюродным братом и разными людьми, которых он встретил. Он обогатил свою работу с точки зрения предмета и мысли, предоставив широкое пространство своим знаниям, социально-философским мыслям и моральным взглядам. С этой точки зрения особенно примечательны обращения поэта к Солнцу, которые широко публикуются в «Тохфатул-Иракейн».

В отличие от своих предшественников, «Тохфатул-Иракейн» начинается с обращения к Солнцу после краткого вступления. Сезоны хвалы и паломничества Пророка также наступают после обращений поэта к Солнцу. В первой части произведения, в четырёх обращениях к Солнцу автор, впервые в Восточной поэзии создавая образ Солнца, попытался отразить величие и важность существования Солнца для жизни и Вселенной. В своём первом обращении высоко оценив Солнце, но во втором обращении критикующий его за неприемлемые свойства, особенно за корыстолюбие, поэт, частенько жаловавшийся на своё трудное положение, выражает сочувствие о том, что Солнце, щедро освещающее весь Ширван, его не согревает. В своих последующих обращениях Хагани извиняется перед Солнцем и просит прощения. После этого поэт делится с Солнцем о своих настигших его трудностях и страданиях.

Обращение поэта к Солнцу отражено практически во всех его произведениях. Хагани пытается представить многие тонкие детали своей жизни через Солнце, Хидр, Хатиф и другие воображаемые образы, выражает свой протест против несправедливости своего времени и современников, а также свои жалобы на серьезность своего положения. Иногда он делится с Солнцем своими трудностями.

Подобные обращения Хагани, как и с точки зрения мировоззрения, так и своим художественным потенциалом, богатством красочных поэтических средств повышают поэтическую ценность произведения и помогают яснее и убедительнее добиваться авторской цели.